

Naująją žurnalo rubriką „Publikacijos“ pradėdame Birutės Pūkelevičiūtės tekstu „Antano Škėmos puslapiai: Pro domo sua“, paimtu iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyno (LLTI BR F1-7379). Jo skelbimo idėja priklauso Loretai Mačianskaitei, straipsnyje „Ką Birutė pavogė iš Antano, arba dar kartą apie Pūkelevičiūtės romaną *Aštuoni lapai*“ (*Colloquia*, Nr. 25, p. 78–96) aptarusiai rašytojų santykių kolizijas. Kaip liudija Pūkelevičiūtės įrašas ant kito šios bylos egzemplioriaus, saugomo Maironio lietuvių literatūros muziejaus fonduose (P 39148), tai yra „[i]štrauka iš mano rašinių ciklo ‚Montrealiečiai‘, paruošto Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejui. Puslapiai 39–59 [parašas B. P.]“. Dokumento genezę ir jo atsiradimą LLTI bibliotekos rankraštyne paaiškina čia pridėdamas Pūkelevičiūtės laiškas monografiją apie ją rašiusiam Vytautui Kubiliui¹.

Skelbiamo dokumento leksika ir sintaksė originali, pagal šiuolaikinės lietuvių kalbos normas taisyta ortografija, keistos pasenusios vartosenos žodžių formos (kliauzulė, režimas, karneolas).

Už leidimą publikuoti šį archyvinį Birutės Pūkelevičiūtės dokumentą dėkojame rašytojos autorinių teisių paveldėtoji J. E. vyskupui Gintarui Grušui.

’96.VII.17

Mielas Vytautai,

Aš Jums rašiau grįžusi iš Lietuvos (’96.VI.18) – apgailėstaudama, kad dėl laiko stokos nespėjau atiduoti kasečių, kurias buvau atvežusi Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui. Į tą laišką taipgi įdėjau kopiją savo ankstyvesnio laiško (’96. I. 23), kuris buvo dingęs.

Tad dabar siunčiu abiejų vaidinimų kasetes paštu (jos buvo perrašytos iš plokštelėlių, kurias kadaise išleido Montrealio sceninė grupė). Tai yra Kazio Borutos *Baltaragio malūnas* ir Balio Sruogos *Milžino paunksmė*. Siunčiu, prašydama šiems vaidinimams malonios instituto globos...

Jeigu kas nors domėtųsi: pačias plokšteles (originalus) ir *Milžino paunksmės* leidinį-knygą – turi Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, vadovaujamas dr. Jono Bruverio.

1 Šio laiško Maironio lietuvių literatūros muziejus neturi. Čia spausdinamas Birutės Pūkelevičiūtės tekstas sutikrintas su muziejuje esančia mašinosraščio kopija (P 39148).

Ta pačia proga turiu į Jus dar vieną prašymą. Kadais, susirašinėdama su velioniu dr. Ričardu Pakalniškiu, buvau jam pasiuntusi savo išpūdžių pluoštą apie Antaną Škėmą. Dr. Pakalniškis vėliau man parašė, kad tuos lapus jis paliko globoti institutui.

Neseniai aš paruošiau du didelius „mišiolus“ apie Montrealio vaidintojus dr. Jonui Bruveriu (Teatro muziejui). Vienon knygon sudėjau spaudos iškarpas, programas ir nuotraukas, o kiton – savo rašinius ir komentarus įvairiom teatrinėm temom. Tąsyk dar sykį peržvelgiau Antano Škėmos puslapius, juos papildydama dar keliom detalėm.

Tad siunčiu peržiūrėtą kopiją ir Jums, prašydama didelės paslaugos. Jeigu institute yra senoji kopija, būtų gera ją išmesti, o jos vieton įdėti naująją. O jeigu šių puslapių institute visai nėra, gal Jūs galėtumėt juos priglausti? Kadangi tai nėra vien teatrinė, bet sykiu ir literatūrinė istorija, šalia dr. Bruverio muziejaus, ši mano „Pro domo sua“ turi ir Maironio lietuvių literatūros muziejus Kaune.

Aš esu Jums labai dėkinga – už viską.

Daug nuoširdžių linkėjimų –
Birutė

Antano Škėmos puslapiai

Pro domo sua

Antano Škėmos interliudas mano gyvenime – iš esmės turėtų būti tik privatus nutikimas, tačiau jis taip smarkiai palietė literatūrinę pusę, kad tuose sluoksniuose tapo viešu reikalu. O einant dar toliau į praeitį – jo genezė iš tikro buvo teatrinė, nes „Živilės“ ir „Pabudimo“ spektakliai, pastatyti Montrealyje, klostėsi šios istorijos paraštėse.

Būtinybė surašyti kelias ištraukas iš kronikos kilo tada, kai Elena Bukelienė paskelbė rašinį apie mano knygą *Aštuoni lapai* (*Literatūra ir menas*, 1992 05 09), kuriame savo teigimus parėmė Antano Škėmos išsitarimais. Cituojama visu rimtumu, tarsi Škėma būtų buvęs literatūros kritikas.

Kadangi Lietuvoje yra mažai žinoma apie *asmenines*² išėivijos menininkų problemas (kas ką mylėjo, kas kam pavyduliavo, kas kam kerštavo), atrodė, kad vertėtų užrašyti kelis faktus, idant būtų suprastos kai kurių pasisakymų priežastys.

Gaila, kad lietuvių kalba tokiems atvejams nėra net aptarčių nusikaldinusi. Štai, kaip rašoma išėivijos enciklopedijoje apie Jadvygą Stanelytę: „...buvo pažįstama su Maironiu“. Delikačiai. *Buvo pažįstama...* Neturim net tokio nekalto posakio, kaip: „They were romantically involved.“³ Tad kaip išsireikšti, žmonių užgauliai neapdrabstant, o vienkart situaciją aiškiai nusakant? Todėl ir įvyksta kažkokie vėblenimai, kurie iškreipia realybę. O aš juk, ginkdie, netrokštu, kad prie mano pavardės kada nors būtų parašyta: „Buvo pažįstama su Antanu Škėma.“

Sykį išėivijos spaudoj radau apie Škėmą šitokią žinią: „Rašytojas lankėsi Montrealy du kartus.“ Koks subtilus veiksmažodis! „Rašytojas lankėsi...“ Atrodo, kad rašytojas dalyvavo spaudos konferencijoje, malonėjo pasirašyti keletą autografų, pareiškė žiupsnį išmintingų minčių ir pagarbiai išlydėtas išvyko.

O iš tikro:

2 Čia ir kitur tekste pabraukta autorės.

3 Juos siejo erotiniai meilės ryšiai.

1953 metų pavasarį, palikęs žmoną ir dukterį Niujorke (o pasiėmęs patefoną ir Bartóko plokšteles), į Montrealį atvyko Antanas Škėma. Ne „apsilankyti“. Rašytojas atvažiavo „suvisam“ – po mano stačiai groteskiškų „derybų“ su Janina Škėmiene apytamsiame Bruklino restoranėly. Taipgi būtų pažymėtina, kad rašytoją į Montrealį patraukė (toli gražu!) ne meniniai tikslai.

Ir štai mes pradėjom veik metus užtrukusį bendrą gyvenimą.

Meilė ėmė greitai blėsti iš dalies ir todėl, kad buitį buvo labai skurdi. Mažytis kambarys ir virtuvėlė; vonios kambariu reikėjo dalintis su kaimynais. Tikra „*biednystė*“... Aš uždirbdavau apie 35 dolerius per savaitę, ir pusę uždarbio išleisdavau buto nuomai. Gyvenau prie geležinkelio stoties, todėl viską apkrisdavo dulkės ir suodžiai. Neturėjau net šaldytuvo: kriaušes užpuldavo musytės, sviestas ištiždavo; išskalbtas paklodes džiovindavom virš dujų krosnelės.

Po kelių mėnesių Škėma ėmė skųstis, kad jo vyriška ambicija labai kenčia, nes jis valgo mano uždirbtą duoną. Štai, sakydavo jis, štai kaip tave myliu, kad net šitokį pažeminimą pakeliu! O dirbti jis tuo metu dar neturėjo teisės, nes buvo įvažiavęs iš JAV į Kanadą – ne su imigranto viza.

Aš nutariau Škėmai surasti „darbą“... Juk Montrealy mes turėjom teatrinę grupę: tegu jis stato savo veikalą („Pabudimą“)! Žinoma, tai tik tam, kad jo ambicija nenukentėtų, nes jokių pajamų šis režisavimas nežadėjo: visi vertėmės labai sunkiai. Nebūtų galima pasakyti, kad „Pabudimas“ aktoriams patiko. Tad nutarėm pastatymo reikalą spręsti demokratiškai. Iš penkių balsavusiųjų – du pasisakė už veikalą (Juožas Aksinas ir aš); du prieš (Algimantas Dikinis ir Leonas Barauskas). Penktasis, Kazio Veselkos balsas, buvo lemiamas; jis buvo atiduotas už veikalą (ir už vargingas mano pastangas).

Deja, spektaklis mums nepavyko. Blogiau: tai buvo visiškas *fiasco*. Žiūrovai išeidinėjo iš salės, piktinosi, spjaudėsi. Ir nežinia kodėl – visi dirbom sąžiningai, keturi spektaklio vyrai buvo tikrai talentingi aktoriai; režisavo autorius, tad jokių nuklydimų nuo pagrindinės veikalo minties negalėjo įvykti.

Apie „Pabudimo“ nesėkmės priežastis reikėtų parašyti ištisą traktatą, nes tektų giliau paliesti Škėmos, kaip menininko, kryžkelę: tarp noro būti moderniu ir labai akivaizdaus realizmo, į kurį režisierius-autorius pastūmėjo ir vaidintojus. Taipgi gal tektų panagrinėti ir patį veikalą: jo pernelyg tyčines publikos dirginimo priemonės, o ypač pirmojo veiksmo nesceningumą.

Po šio smūgio mes keletą metų nenorėjom apie sceną net pagalvoti.

O Škėma ir aš? Kaip ir buvo galima laukti, po premjeros tuojau pat išsiskyrėm. (Būtu mė išsiskyrę anksčiau: teatrinė drausmė mane privertė iškėsti iki premjeros.)

Aš neturėjau pinigų Škėmos kelionei į Niujorką apmokėti; man teko juos pasiskolinti iš menkučio mūsų teatro... izdo. O tada – vieną speiguotą žiemos naktį nužingsniavom (aišku, su patefonu ir su Bartoko plokštelėm) į geležinkelio stotį. Dūmuose paskendęs šarmotas traukinys – atrodė tarsi dekoracija Annai Kareninai, bet mūsų finalas klostėsi kitaip: *La Grande Fantaisie Brillante* buvo baigta; Antanas Škėma keliavo namo, pas žmoną-mamą.

Man – „Pabudimas“ suteikė eilę asmeninių „pabudimų“. Vienas jų buvo literatūrinis. Rytais, kai eidavau į darbą, o Škėma dar miegodavo, perskaitydavau tai, ką jis buvo parašęs per naktį ir nudriekęs ant žemės (tuo metu: *Baltos drobulės* rankraštį). Ir dažnai pagalvodavau: jei turėčiau tiek laiko, kiek turi jis, gal ir aš – kai ką suregzčiau? Tad pavasarį, kai išmokėjau skolas, pradėjau rašyti *Aštuonis lapus*.

Čia būtų galima sustoti. Daug žmonių mylisi, o vėliau išsiskiria – tai nieko ypatingo. Bet mūsų atveju tolesnė „nemeilė“ buvo įdomesnė už meilę. Iš tikro, man iki šiol yra nesuprantama tos „nemeilės“ priežastis. Gal Škėmos įtūžis užsiliepsnojo todėl, kad prozą – jis laikė tik savo vieno „žeme“? O gal todėl, kad *Aštuoni lapai* iš karto pasidarė labai populiaru knyga? Nežinau.

Kartais moteris priverčia vyrą-menininką dvejopai save teigti: kaip vyrą ir kaipmenininką. Tarsi jam tektų kovoti du karus. Ir jo pralaimėjimas viename fronte savaiame tampa pralaimėjimu kitame fronte. Esu mačiusi vieną liūdną atvejį, kai moters noras tapti „mūza“ (įkvėpėja-skatintoja) ir nuolatinis raginimas („rašyk, rašyk, rašyk!“) – stumiamą prie „rašymo“ literatą – visiškai sužlugdė.

Tačiau man nerūpėjo tapti „mūza“; man rūpėjo *la douceur des brûlures*... Ne aš, bet Škėma – nuolatos klausinėdavo: „Nejaugi su *Metūgėm* pasibaigs tavo karjera? Ar neparrašysi kitos knygos? Ar tapsi moterišku Rimbaud?“ O dažnai ir šitaip: „Imkim ir abu rašykim ta pačia tema: pavyzdžiui, „pienė“! Žiūrėsim, kas išeis.“ Aš niekada į siūlomas varžybas nesileisdavau; turbūt bijojau, kad Škėma mane nurungs.

Antra vertus, šitoks iššaukimas į turnyrą iš esmės nebuvo kūrybinis skatinimas. Greičiau noras pasverti jėgas.

Kiti aspektai buvo mažiau dvasingi. Man tąsyk buvo trisdešimt metų, o tai yra fizinis žmogaus zenitas. Tikra ironija, kad aš visai nevertinau savo galių ir už

jas beveik buvau pasirengusi atsiprašinėti. Anaiptol nebuvo princesė Turandot, kuri už neįspėtas mūsų mįsles nukerta galvą. Atvirksčiai: norėjau ir sau, ir „pasauliui“ įrodyti, kad štai atsirado nuostabus Kalafas, kuris įspėja visas mūsų mįsles! Daug vėliau (iš perspektyvos) supratau, koks buvo ano meto tikrasis svarstyklių santykis. Gal iš šio taško būtų galima išaiškinti ir kažkokį liguistą keršto įniršį mums išsiskyrus. (Kartais tenka į pirmapradiškus instinktus atsigręžti, juose ieškant kitur nesurandamų atsakymų.)

Žinoma, anot Borutos: „Turėjo Pinčiukas ir gerų ypatybių.“

Kadise (circa 1946 A. D.), kai Augsburgėje susipažinom, Škėma manęs paklausė: „Ką turėčiau padaryti, kad mane mylėtum? Imk karneolio žiedą ir tramvajų: ar bus to gana?“ Aš atsakiau: „Negana! Parašyk man tragediją – kad aš būčiau labai graži, kad visi vyrai manimi žavėtųsi ir dėl manęs žudytųsi.“ Škėma tuojau prisėdo prie stalo ir įvykdė „sąlygas“: parašė trijų puslapių „tragediją“ vardu TAISA, ARBA MIRTIS GRAIKIJOJ, kuri prasideda šitaip:

TARNAITĖ: Tu esi graži, ponija. Lyg sapnas koks užburtas.

TAISA: Jo, jo! Manęs geidžia visi Elados jaunuoliai ir sportininkai.

(*ateina trys SPORTININKAI, pamato Taišą ir nusižudo šaukdami*): Koks grožis!

TARNAITĖ: Jau trys tūkstančiai šitaip žuvo.

Man patiko! Buvau viena tų merginų, kurias patraukia šitokios išdaigos.

Vėliau, kai *Aiduose*⁴ buvo atspausdintas pirmasis „Živilės“ veiksmas, ir kai Škėma iškilmingai žurnale man įrašė: *Živilei*, pastebėdamas, kad šis veikalas visai nejuokais gimė iš „Taišos“ – bus suprantamas mano noras Montrealy Živilę suvaidinti. Todėl ji ir buvo 1950 metais pastatyta.

Reikia pripažinti, kad Borutos Pinčiukas tikrai turėjo patrauklių savybių. O be jų – juk ir Antanas Škėma nebūtų manęs sudominęs. Kai kurios (kitokio pobūdžio) savybės išryškėjo tik drauge gyvenant. O iš arti – *Non semper ea sunt quae videntur*. Pavyzdžiui: Škėma buvo žinomas kaip spaudos disputų drąsuolis. Deja, narsus jis buvo tik kitus žmones puldamas. Bet kai sykį Aloyzas Baronas gana mikliai jį patį *Draugo* skiltyje pakedeno, reikėjo matyti pykčio priepuolį, kuris Škėmą ištiko: nuo pagalvės kramtymo ir sienų daužymo iki beveik nuomariško nukritimo. Tas vaizdas mane stačiai apstulbino.

4 *Aidai*, 1948 vasaris, Nr. 11.

Paskutinis mūsų pasikeitimas laiškais įvyko 1956 metais, kai Škėma gavo *Darbininko* laikraščio premiją už „Žvakidę“ (\$500), o aš *Draugo* premiją už *Aštuonis lapus* (\$1000). Tais laikais *Draugas* premijuotą romaną spausdindavo atkarpomis ir tik vėliau išleisdavo knygos forma.

Škėma rašo man (1956 02 23):

Miela Birute, sveikinu gavusią 1000 dol.

Aš rašau Škėmai (be datos, turbūt netrukus):

Mielas Nuki, Sveikinu, laimėjusį 500\$.

Atėjo dar du Škėmos laišakai, į kuriuos jau nebeatsakiau. Paskutinis buvo gąsdinantis: arba aš iki nustatytos datos vėl atvažiuosiu į Niujorką, arba... Visame pasaulyje tokių laiškų siuntinėjimą įprasta vadinti gana nemaloniu *blackmail* vardu – juose gąsdinimais statomos sąlygos. Škėma irgi priduria panašiai: „Jei nori – galėtume susitarti. Jei ne... Tuo atveju, Tu paliksi man laisvas rankas.“

Aš palikau: „laisvas rankas...“

Ir tada išsiliejo rūstybės taurė. Iš vienos pusės – mano darbus peikdamas, o iš kitos pusės – įrodinėdamas, kad tai jo paties kūrybinės vizijos, kurias aš pasiglemžiau, Škėma tiek įsiaudrino, kad galiausiai ėmė skelbti stačiai juokingą nesąmonę: esą ne aš, bet jis – parašė *Aštuonis lapus*. O kai jo emocijos dar labiau įsibangavo, jau ir *Metūges*, pasirodo, parašiau ne aš. Viską sukūrė Antanas Škėma.

Išsivijęs literatūriniam pasaulyje ši istorija vienu metu tapo *cause célèbre*. Buvo šaipomasi iš Škėmos išpuolio *Literatūros lankuose*⁵, nes priežastys buvo akivaizdžios. Niekam nebūtų atėję į galvą iš šios *pasquinade* ką nors rimtai cituoti. Apie tai laikraščiai užsimindavo tik „Juokų skyriuose“.

Elena Bukelienė skelbia, kad Škėmos knyga *Balta drobulė* yra filosofinis romanas. O mano knyga (pagal Škėmos ištarmę) tėra „seksualinis ar moralinis sielos patosas“. Vertėtų šiuos teiginius rimčiau persvarstyti, nebūtinai *a priori* pasikliaunant įsijausminusiu autorium. Galimas dalykas, kad, abi knygas objektyviai sugretinus, pasisiūlytų visai kitokio pobūdžio išvados. Pavyzdžiui, Anta-

5 Antano Škėmos atsakymas į „Literatūrinę anketą“, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 8. p. 22–23.

nas Škėma mane vadina „krikščioniška antžmoge“; bet aš bent – buvau religinėj dvasioj auklėta. Tad ne toks netikėtas yra mano „krikščioniškumas“. Keisčiau atrodo Škėmos atvejis, nes jis, savo knygas laikydamas „nihilistiniais kūriniais“, aure kaip dievobaimingai pašneka „Žvakidėje“:

Ir žmonės eis paskui mane, ir ši procesija vadinasi Giesme Viešpačiui.

Ir mes pasieksim kryžkelę, kur tarp rugių ir smilgų sėdi Tavo Sūnus, medinėmis rankomis parėmęs savo sunkią galvą.[...]

Tokia yra tavo valia, Viešpatie, ir aš esu jos tarnas.[...]⁶

Telieka pridurti, kad „Žvakidė“ buvo rašyta *Darbininko* leidėjų (pranciškonų) skelbtam konkursui.

Algimantas Bučys teigia (*Respublika*, 1995 03 20), kad didžioji išeivijos literatūros dalis buvo plakatinė ir trafaretinė. Esą nebuvo išgirstas Antanas Škėma, kuris visu balsu tyruose šaukė apie išeivijos meninės mirties simptomus.

Tad itin įdomu pastebėti, kad Antanas Škėma, visu balsu tyruose šaukdamas, ne tik pats pašnekėdavo trafaretiškai bei plakatiškai, bet netgi tai, ką peikė – bandė pasisavinti.

Dykumų asketo dualizmas?

6 Antanas Škėma, *Žvakidė*, in: Antanas Škėma, *Rinktiniai raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1994, p. 239.

[Antano Škėmos laiškas Birutei Pūkelevičiūtei]

23-II-56

Brooklyn N.Y.

Miela Birute,

sveikinu gavusią 1000 dol.

Nedrįstu išsitariani dėl pačios knygos, nes reikia su ja susipažinti. Nors iš kelių atkarpų jau šis bei tas aiškėja.

Bus aiškus ir sprendimas.

[Parašas]

Mano laiškas Antanui Škėmai (be datos; 1956 m. vasario pabaiga arba kovo pradžia)

Mielas Nuki,

Sveikinu, laimėjusį 500 \$.

Ta pačia proga dėkoju už malonią Paties atmintį. Ir už malonų laišką.

Kai dėl nuomonės (kurią Tu kažkodėl vadini „sprendimu“) – kiekvienam valia ją turėti. Savaiame suprantama – valia ir Tau. Kodėl gi Pats turėtum būti išimtis?

Apie Tavo veikalą aš irgi ndrįstu išsitariani, nes nesu su juo susipažinusi. Tad ir mano nuomonė (arba, anot tavęs, „sprendimas“) – paaiškės taipogi vėliau.

[Antano Škėmos laiškas Birutei Pūkelevičiūtei]

(be datos; 1956 m. kovo pradžia)

Miela Birute,

dėkui už sveikinimą. Tiksliau: už manojo sveikinimo imitaciją.

Savaiame suprantama, kad sprendimas nėra nuomonė. Kodėl vaidini naivią? Nebent, tai reikalinga taktikos sumetimais.

Mano mažyte, man Tavęs tikrai gaila, bet, šiuo atveju, negaliu padėti.

Gal kiti atlaikys už Tave (o ir Tu Pati)?

Laikykis. Š.

[Antano Škėmos laiškas Birutei Pūkelevičiūtei]

Be datos; 1956 m. vasara

Miela Birute,

aš ilgokai buvau mandagus Tau. Nenorėjau sekti pėdomis Tavo buvusiųjų, nors Tu ir išdavei mane kaip ir anuosius. Aišku, Tavo gabumai išnaudoti palaipsniu tobulėjo. Žinau, kad jei turėčiau utriuotą savigarbos supratimą, šio laiško nereiktų rašyti. Tavo paskutiniojo laiško pakaktų. Bet... tebūnie šitie mano žodžiai paskutiniai intymia prasme. Mano sąžinė diktuoja juos parašyti. Jei nori – galėtume susitarti. Jei ne... Tuo atveju, Tu paliksi man laisvas rankas. Tebedirbu Roosevelt Hotel. Š. m. birželio 28 d. išvažiuosiu atostogų. Jei iki tos dienos nesulauksiu jokios žinios, teks apsispręsti.

Tavo [parašas]⁷

Iškarpa: Antano Škėmos atsakymai į „Literatūros lankų“ anketą - (1957?)⁸

Mes pradėdame nugalėti nihilistinius kūrinius iškilmingu pasisavinimo būdu. Bene ryškiausias pavyzdys bus B. Pūkelevičiūtė, kuri, pasiskaičiusi šių eilučių autoriaus neišspausdintos knygos *Čelestos* (o ir jo ankstyvesnės kūrybos) gabalus, sukūrė originalias *Metūges*, o susipažinusi su *Baltos drobulės (Keltuwo)* rankraščiu, dar originaliau laimėjo *Draugo* premiją su krikščioniškos antžmogės *Aštuoniais lapais*. Šių eilučių autoriui tai buvo staigmena, privertusi jį susimąstyti. Jis suprato, kaip jo rašinių planuotę, vaizdavimo priemones, mozaikinę techniką galima paversti (pagal reikalą) seksualiniu ar moraliniu sielos patosu, kuris raminančiai veikia ir teisėjų, ir skaitytojų Amerikoje susubtilėjusias sielas. Jis suprato: originalesnis tasai kūrinys, kuris atspausdintas pirmasis. Ir todėl aš sveikinu B. Pūkelevičiūtės talentą (šalia daugelio kitų) išmintingai savintis ir frizuoti neatsiklausiant ir aš tikiu, kad trečiąjį savo kūrinių (gal dramą, kas žino?) ji parašys savistoviai.

Komentarai juokų skyriuose
„Spygliai ir Dygliai“ – Draugas, 1957 m.

Kovoti yra vienas pagrindinių žmogaus uždavinių. Gali nevalgyti, negerti ir nemiegoti, bet kovoti tai būtina turi. Nes juk ką daro kiti, tai visada blogai, bet ką darai

7 Laiško faksimilė pateikiama Priede.

8 Autorė metus nurodo netiksliai, tai matyti ir iš jos klaustuko skliaustuose. Tiksliai anketos metrika 6 išnašoje.

Mila Bivute,

Be datos, 1956-ju metų vasara

at ilgo laiko buvau mūnūdayas Jau.
 Menorijau sekti pėdonis Tavo buvusiojis
 nors Tu ir išdavei mane kaip ir
 amuosius. Aškur, Tavo galumai išnaudoti palaipini
 tbulijo. Jėnan, kad jei turėčiau utri ruotų
 savi garbos supatėmų, Tis laisdo usiutų
 rasyti. Tavo pasakėmijo laisdo padėty.
 Bet... beu nie šiti mano šėdėni
 pasakėmėni intymia prasme. Manu sėdėni
 diktuoja juos pasakėty. Jei uori-galėtuine
 suvitarte. Jei ne... Tuo atujie, Tu palėkėi
 man laisvas raudas. Tebedi che Roosevelt
 Hotel. J. m. bissėlio LPd. usvasius siri
 atostogų. Jei iki tos diuos uselaudėni
 jėkias šėnios, teks apsisakėty.

Tavo Anfla

pats, tai visada nuostabaus gerumo dalykai išeina. Tiesiog žavingai, kaip kokios nors pensininkės kokerės nusišypsojimas. Žodžiu, jei ką parašai ar sudainuoji kokią tralią, ar nupaišai kokį balvoną ar poną, tai vis gerai, bet jei kitas pasako, kad nelabai gerai, tai toks vertas į teismą traukti, arba geriausiu atveju, prof. Pakšto garbei, į Hondurasą išstremti. Kovos dvasios pilnas liūtas iš Kalifornijos nugalėjo sudžiūvusį senutėlį iš Chicagos, o J. Pivoriūnas nugalėjoją čiobreliais pasmilkė. Švariai taip, kad smilkytojas iš karto atsisėdo mandriųjų krikštasuolėj.

Kovos dvasios pilnos moterys kartais nugali ir vyrus. Tiesiog nuostabių dalykų įvyksta. Štai, viena sužlugdė visą vyro kūrybą kaip kokia ten kompartija kiaulių ūkį. Naujaisiuose Literatūros lankuose Antanas Škėma graudžiai ašaroja: „Bene ryškiausias pavyzdys bus B. Pūkelevičiūtė, kuri, paskaičiusi šių eilučių autoriaus (A. Škėmos – Sp. [yglių] red.) neišspausdintos knygos *Čelestos* (o ir jo ankstyvesnės kūrybos) gabalus sukūrė „originalias *Metūges*“, o susipažinusi su *Baltos drobulės (Keltuvo)* rankraščiu dar originaliau laimėjo Draugo premiją su krikščioniškos antžmogės *Aštuoniais lapais*. Toliau autorius sako: „Ir todėl aš sveikinu B. Pūkelevičiūtės talentą išmintingai savintis ir frizuoti neatsiklausiant“... Taigi vyras nukentėjo, kovinga moteris nustūmė nuo Parnaso. Dribtelėjo kaip maišas. Ir dabar A. Škėma nuvainikuotas turi traukti dainelę: „Atiduoki, mergužele, rūtų vainikėlį.“ Žodžiu, Birutė, anot Škėmos, ant jo kumelės į Parnasą įjojo. Specialistai kalba, kad moterį čia sužavėjo drobės. Reikėjo kokią kitą knygą parašyti, o ne *Baltoji drobulė*. Nors A. Miškinis dainavo, kad „turbūt ir austi nebemoki“, bet tos drobės matyt vis mūsų moterėlių silpnybė. Būtų gera buvę, kad abu meiliai susėdę būtų pasiskaitę trečio nukentėjusio, kad ir Šėniaus, *Kuprelių*.

Naujienos (J. Jašinskas)

Ach, tas mano pažįstamas Antanas Škėma. Pertraukos metu susigriebiu jį patį ir šnekuosi:

– Sveikas, Antanai! Ar dar atsimeni, kaip mudu vaidinome Čikagoje *Vincas Kudirka* veikale ir kaip aš šnekėjau, kai tu buvai užsnūdęs?

– O, o! Sveikas, Jurgi, o ar tu atsimeni, kai tu miegojai ubagėlio miegu ant knygų kontrabandininko pečiaus, o aš tuo laiku grojau armoške ir deklamavau apie Lietuvai išauštančią Laisvę?

– Atsimenu, kaipgi... Tai buvo senokai. Na, o šiaip, kas pas tave naujesnio?

– Nieko ypatingo, žinote. Matai, apvogė mane...

- Kas? Juodukai buvo užpuolę? Turbūt peiliais apsiginklavę, a-a?..
- Ne, ne juodukai. Mergina, kad ją paibaliai...
- Tikrai keistos tos moterys Amerikoje. Antai skaičiau laikraščiuose, jog pora merginų, pasigrobę vyruką, išprievartavo. O ar daug tu turėjai perkamųjų, kai tave buvo užpuolusi amazonė?
- Ką tu? Čia visai ne pinigų reikalas. Literatūrinė vagystė, kurios pasekoje atsirado *Metūgės* ir *Aštuoni lapai*. Už tuos *Lapus* net premija buvo paskirta. Taigi... Nihilizmas...
- Kaip tai? Pagrobė tavo rankraščius, nusirašė ir išspausdino kaip savo?
- Ne, nepagrobė. Pats jai daviau pasiskaityti savo rankraščius...
- Pats? Aha-a, romantika?..
- Kokia ten romantika. Aš juk vedęs... Apvogė, išdykėlė...
- Visko pasitaiko. Panašiai buvo ir man. Tokia, žinote, garbiniuota, poetiškos sie-
lų ilgakasė ir man kartą parašė plagiatą:

*Mąstau aš apie jus, kai ryto tolume
Tamsus pasaulis aukso spinduliuose grimzta:
Kai niūrūs debesys susnūdę erdvume, -
Mąstau aš apie jus ir man širdis nurimsta...*

Tada anoji maniškė nebuvo nė aštuoniolikos. O kiek amžiaus buvai, kai tau atsi-
tiko tas nemalonumas, apie kurį pasakoji savo abiturientiškame rašinyje *Literatūros
lankuose?*

– ir rimčiau:

Antras atvejis – Antanas Škėma. J. Kiznis jo *Baltą drobulę* randa „nei ,balta, nei
juoda“, o tik nuobodi“. Protestuoju! *Baltoje drobulėje* yra labai daug balto ir juodo,
ypatingai juodo, ir joje tiek tragikos, kiek nė šimto partizanų žuvimas *Draugo* atkar-
poje neparodys! Kaipgi tokia knyga gali būti nuobodi?! Šitai jaučia, paties Kiznio
žodžiais, eilinis skaitytojas nesąmoningai, širdimi, nors žodžiais išreikšti ir negali.
A. Škėma anketoje *Lankuose* neteisingai apstumdė Kiznį ir kitus. Atsilygindamas
Kiznis galėjo duoti čia stiprų ir pelnytą antausį Škėmai dėl kito dalyko: necenzūriško,
tiesiai barbariško Pūkelevičiūtės išdergimo ten pat, toje pat anketoje.

Živilei – Škėma

5-X-48

Augsberg-Haunstetten

ANTANAS ŠKĖMA

Živilė

Trijų paveikslų dramatinė legenda

Veikia: SVAJŪNAS

ŽIVILĖ

KARIJOTAS

GLUOSNIS

AŠAUTAS

I PAVEIKSLAS

(Prieš uždangą išeina Svajūnas. Jis apyjaunis, jo veidas patrauklus, ir plaukai balti)

SVAJŪNAS: Sveiki, bičiuliai! Vadinuosi Svajūnas! Neturiu profesijos. Neturiu draugų, giminių, moterų. Aš tik Svajūnas ir mėgstu svajoti. Apie ką aš svajoju? Jaukus kambarys su gėlytėmis palangėse, mylima žmona, švelnūs vaikučiai, išdykusiai malonūs. Kadaise... dabar man atrodo, labai seniai, ten, savame krašte, tikėjausi tos kasdieninės laimės. Mergaitė ėjo šalia. Nustebusios akys žvelgė į pasaulį. Buvau linksmas, nerūpestingas, drąsus, žadėjau laimę. Sakiau – ji mano vienintelė, ir iš jos tuos žodžius girdėjau. Mano plaukai buvo tamsūs, praradimas nubaltino juos. A, sena įsimylėjėlių pasaka, audros nupūsta. Į tėviškę įsiveržė atėjūnai, žmonės nebežinojo, kaip ir su kuo. Juos vežė į Rytus ir juos vežė į Vakarus, ir daugelis žuvo, ir daugelis pasiliko, ir užtelėjusi banga išmetė daugelį į svetimą kraštą. Atsiradau jų tarpe. O ji – tenai pasiliko. Mus išskyrė ugnis, mačiau, kaip iš jos galvos tekėjo kraujas. Šviežias, sodrus kraujas sunkėsi į arklių išmindžiotą vieškelio purvą. Ji tenai paliko. Amžinai.

O aš dairiausi į viršų, dairiausi į šalis, ir mano plaukai balo. Ir vaikštinėjau Bavarijos plentu, apsodintu vaismedžiais, beprasmiškai užvertęs galvą. Dienos nyko, gatvėse urzgė sausakimšiai tramvajai, danguje kyšojo žadančios žvaigždės, saulė kaitino stovinėjančių eilutėse nugaras, griuvėsiuose klykė lieši vaikai, puošniose mašinose suposi uniformuotieji, o aš svajojau. Ji vadinosi – Živilė. Mano Živilę, nerūpestingų akių padarėlį, sutraiškė karas.

Tą vasarą degino saulė, retai debesys praslinkdavo išblukusiu dangum. Tą vakarą pamačiau debesį plyštančiais kraštais. Jis pračiuožė saule, jis nunėrė už akiračio. Ėjau paskui jį, kol vakaras užgesino silpstančios šviesos lyžterėjimus. Ėjau ir... prisiminiu legendą...

Mieli bičiuliai! Jūs visi skaitėte legendą apie Živilę? Manau, ją išsvajojo šventojo pablūdimo valandą vienišas svajoklis kadaise. Ne, manoji Živilė nebuvo tokia pasiryžusi ir drąsi. Ji tiktai sakė: esu jos vienintelis. Ir vis dėlto, kai tenai, nutempta į griovį, paskutinį kartą pasižiūrėjo į mane, ji pabandė nusišypsoti.

Turėjau į ką atsiremti, kad nereiktų kaukti kaip vienišam šuniui iš skausmo ir nevilties. Jei žiūrovų tarpe sėdi istorikai, tenepyksta – legendos Živilė yra mano. Jei žiūrovų eilėse sėdi skeptikai, tenepyksta – legendos Živilė yra mano. Ir jei žiūrovų tarpe – žmonės, realiai žvelgią į gyvenimą, teatleidžia – legendos Živilė išsvajota. Legenda apie Živilę – paminklas vienintelei mergaitei, palikusiai vieškelio purve. Anapus uždangos laukia dramos aktoriai. Pabeldžiau į jų duris, paprasčiau padėti man, jie sutiko. Paprašiau, nes retas žmogus išlaiko savyje meilę, ilgesį ar kančią, nepapasakojęs kitiems. Neturiu draugų, giminių, moterų. Todėl pasakoju jums, mieli bičiuliai. Prašau uždangą!

(Uždanga prasiskleidžia. Vakaras. Nedidelė, niūri menė. Žemi skliautai. Siauras langas. Kairėje ir dešinėje – durys. Kairėje, kiek giliau, raityti laiptai į viršų. Jie baigiasi durimis, už kurių kuoro kambarys. Užkulisy daina.) Veiksmas vyksta senovėje, kai pilių kunigaikščiai kariavo su savo priešais. Šita menė pereinamoji. Laiptai veda į kuoro kambarį, kurį mėgsta Živilė. Ji laukia Gluosnio. Karo vadas Gluosnis ką tik grįžo atmušęs gudų puolimą. Jo vyrai puotauja ir dainuoja. Gluosnis lenkia medaus ragą ir skuba pas Živilę. (Svajūnas užlipa laiptais ir atidaro duris. Iš kambario išslysta šviesos spindulys. Tada Svajūnas nulipa ir atidaro dešiniąsias medines duris. Pasišalina. Į menę įbėga Gluosnis. Kai jis pasiekia laiptus, aukštai pasirodo Živilė.)

GLUOSNIS: Živile!

ŽIVILĖ: Gluosni! (Gluosnis bėga laiptais, ir juodu kartu.) Man svaigsta galva.

GLUOSNIS: Junti, kaip plaka mano širdis?

ŽIVILĖ: Juntu, man svaigsta galva.

GLUOSNIS: Tavo veidas baltas. Kai jojau čia... prie Žydro ežero lelijos linko. Pienas ir sniegas. Tavo veidas – Žydro ežero lelijos. Skruostai ir kakta. Tik – lelijos neturėjo akių. Tavo akys – ežero vanduo. Jos žalios. Jos kviečia. Lyg naktis, kai mėnuo virš kuoro. Tu vėl su manim, Živile. Aš slystu į laimę. Pabučiuok mane.

ŽIVILĖ: Tu gyvas, Gluosni. (bučiuoja)

GLUOSNIS: Aš vėl tau gyvas. Turiu gyventi, kol tu gyveni. Viskas niekai. Vyrų riksmas ir arklių žviegimas. Kardų kirčiai ir žūstančiųjų aimana. Kraujas ir žemė, debesys ir gaisrai, kanopų daina ir lūžtančios ietys – viskas niekai. Du gintariniai upeliai tavo kasos, Živile. Aš nunešiu tave, kur šviečia saulė. Sudraikysiu kasas, ir gintariniai upeliai ištiks auksu, čiurlens ant tavo baltos odos. Aš mylėsiu tave, Živile. Saulė nukris už mėlynųjų šilų, mėnuo pakils, tavo vyzdziai patamsės, mirgės žvaigždės, mūsų žvaigždės, ir aš mylėsiu tave, Živile. Bučiuok mane, aš vėl tau gyvas.

ŽIVILĖ: Tu nugalėjai, Gluosni. (Bučiuoja jį).⁹

Mano atsakymas Kaziui Bradūnui į pakvietimą bendradarbiauti *Literatūros lankuose*

1955 m. vasario 21 d.

Malonus p. Bradūnai,

Man labai gaila, kad šį laišką turiu adresuoti Jums.

Gaila tikrai, nes Jums juntų ypatingą respektą. Ir ne vien tik kaipo kūrėjui – su reta išraiškos ir žodžio jėgos dovana: dar prisideda ir grynai žmogiškos simpatijos, kurių priežastingumo paaiškinti negaliu, nes, berods, oficialiai nesame net pažįstami.

Todėl daug mieliau Jums parašyčiau kitokio pobūdžio laišką...

Tačiau pasirinkimo neturiu, nes Jūs į mane kreipiatės viso *Literatūros lankų* redakcinio kolektyvo vardu. Tegaliu tik dar kartą Jus užtikrinti, jog mano atsakymas ir yra tam kolektyviniam vienetui – o ne Jums asmeniškai.

Jūs rašote, kad *Literatūros lankų* atžvilgiu aš laikausi gana rezervuotai, ir – jog norėtumėt, kad toliau taip nebūtų. Prašau man atleisti, – bet šis padarytas man priekaištas yra absoliučiai neteisingas. Rezervuotai – laikėsi mano atžvilgiu *Literatūros lankai* (jeigu, žinoma, šį švelnų terminą būtų galima vartoti, prisimenant 1953 metų *Literatūros lankų* posėdį New-Yorke).

Jūsų žurnalo atžvilgiu turėjau pačią tyriausią intenciją: kiek tuometinė mano išga-lė leido, bandžiau paremti pirmojo *Literatūros lankų* numerio išleidimą (atleiskit, jog šią smulkmeną primenu – tikėkite manim: darau tai nenoromis, tačiau esu priversta Jūsų priekaištą atremti faktais), pasirodžius *Metūgėms*, pasiūniau – Jūsų vardu – knygos egzempliorių *Literatūros lankų* redakcijai, kaip savo sentimentu pareiškimą

9 Šia Živilės replika baigiasi *Aidų* puslapis, Pūkelevičiūtės atšviestame *Aidų* puslapyje eilutės su šia replika nėra.

žurnalui, o kai prieš du metus Henrikas Nagys man pasiūlė *Literatūros lankų* puslapiuose bendradarbiauti, tokiu pat nuoširdumu pasiunčiau du savo poezijos gabalus New-Yorkan.

Neturėjau pagrindo įtarti, jog Henrikas Nagys nėra pilnateisis Jūsų žurnalo redaktorius – neprašiau raštiško jo žodžių patvirtinimo su visų *Literatūros lankų* redaktorių parašais – garantijos, jog jo pasiūlymas nėra neapgalvota saualė, kuriai kiti *Literatūros lankų* redaktoriai nepritaria – neprašiau įrodymo, kad Jūsų žurnalo kairė ne tik žino, ką dešinė daro, bet ir visapusiškai aprobuoja. (Tarp kitko – dabartinė situacija yra panaši. Ar Kazys Bradūnas yra kompetentingesnis už Henriką Nagį? Prašau nesuprasti manęs klaidingai – tai nėra nei asmeninio nepasitikėjimo pareiškimas, nei provokacija – tik logiška abejonės klauzulė, savaime išplaukianti iš netolimos praeities patyrimo.)

Kaip pasibaigė mano bandymas *Literatūros lankams* talkininkauti prieš du metus?

Jūs mane kviečiat savo žurnalą, siūlydamas nekreipti dėmesio į nugirstus gaudus, – savo raginimą motyvuodamas tuo, kad ir patys redakcijos nariai vienas kito kūrybą smarkiai paakėja. Deja, 1953 metų vasarą *Literatūros lankų* redaktoriai akėjo ne mano kūrybą, o asmeninį mano gyvenimą. Jog šiuose debatuose literatūrinis momentas turėjo labai nereikšmingą vaidmenį, gali pailustruoti kad ir toks (gana įdomus) faktas: vienas gana aštriai mano adresu replikavęs redaktorius nebuvo net mano knygos skaitęs.

Aš nebuvau pasidavusi *Literatūros lankų* moralinio teismo malonei – išstarmėms bei amnestijoms. Jei panašų *screening'ą* už mano akių pravesti *Literatūros lankų* redaktoriams nesukliudė paprasčiausias takto jausmas ir vyriška savigarba, priderėjo bent paabejoti savo kompetencija, narpliojant svetimos sąžinės raizginius. Svarbiausia, jog visa tai buvo padaryta literatūros vardu, *Literatūros lankų* posėdžio-suvažiavimo metu, vienam redaktoriui trumpai reziumuojant, jog mano kūryba esanti tokia, koks esąs mano gyvenimas¹⁰. Ši svari rezoliucija ne tik yra iš esmės absurdiška ir nedaranti garbės visam *Literatūros lankų* posėdžiui, bet drauge paverčia juokingu paradoksu pirmojo *Literatūros lankų* numerio įžanginę deklaraciją.

Savaime suprantama, jog ir mano entuziazmas naujam literatūros žurnalui pavirto karčiomis nuosėdomis.

Kokiu pagrindu *Literatūros lankai* kalbina mane bendran literatūrinian žygin dabar?

10 Priešas autorės ranka Maironio lietuvių literatūros muziejaus egzemplioriuje: Turėta minty: mano gyvenimas (tuo metu) su Antanu Škėma. BP 1995.IX.01

Ar pasikeitimai mano asmeniniame gyvenime vėl – bendromis jėgomis – tapo iki panagių išnagrinėti?

Ar buvo prieita išvados, jog ir mano kūryba, tų pasikeitimų pasekoje, staigiai pasisuko *Literatūros lankams* priimtina linkme?

Aš gerai tebeprisimenu kito *Literatūros lankų* redaktoriaus kompromisinę poziciją. Jo manymu – pritaikius man atitinkamas sankcijas – suvaržant tematiką, apkar pant priemonės ir prigesinant traktavimo spalvą – mano bendradarbiavimas *Literatūros lankams* būtų iš bėdos priimtinas. Šio recepto gale buvo nurodytas netgi tikslus erotikos procentas, kuris mano kūryboj dar būtų toleruojamas. Pripažįstant mano talentą – didesnį už tūlą feljetonistę, savo elgesiu viršminėtą redaktorių, matyt, ne mažiau už mane papiktinusią, ir – nubaudžiant mane griežta recenzija, – *Literatūros lankai* būtų pasirengę mane savo tarpan atlaidžiai įsileisti.

Aš neturiu noro nei reikalo nusiskaistinti *Literatūros lankų* skaistykløj, idant patekčiau *Literatūros lankų* dangun. Kad ir kaip ribota būtų mano kūrybinė potencija, kad ir kaip vargani dvasiniai resursai ir – siauri pasaulėžiūros akiračiai – medžiagą ir traktavimo spalvą aš pasirinksiu pati. Tai nėra tuščias išdidumas, tik natūrali kiekvieno menininko teisė. Tematikos ir kūrybinės linkmės gairių negali, deja, nustatinti ne tik literatūros kritikas, bet net ir *Literatūros lankų* redaktorius – nežiūrint kaip aukštos jo kvalifikacijos bebūtų. Šioj plotmėj – svetimai kūrybai galioja tik pageidavimai. Bet kokie šios rūšies ultimatumai pernelyg primena kai kurias režimines cenzūras.

O gal avangardinio žurnalo redaktoriai šiuo klausimu būtų kitokios nuomonės?

Manau, sutiksute su manim, jog jei po atmintino posėdžio New/Yorke – giliai įžeidusio mane ne tik kaip Jūsų žurnalo draugą, ne tik kaip lygiateisį žmogų literatūroje, bet ir kaip moterį – jei po viso to spausdinčiau *Literatūros lankuose* savo kūrybą – būčiau neteisi prieš savo principus, prieš savo literatūrinę sąžinę ir asmenišką savigarbą.

Jūs surasite daug žmonių, bandančių patekti į *Literatūros lankų* puslapius beato-dairiškai. Panašūs žygiai nėra nei mano tikslas, nei mano – priemonė.

Ta pačia proga norėčiau padėkoti už *Metūgių* recenziją, tilpusią 3-me *Literatūros lankų* numeryje¹¹. Kadangi informaciniai biuletiniai Montrealin suplaukia bent iš keturių šaltinių – savo nelaimei, žinau apie *Literatūros lankų* „paslaptis“ daugiau,

11 Bronius Inkrata [Kazys Bradūnas], „B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos“, *Literatūros lankai*, 1953, Nr. 3, p. 30–31.

negu man žinoti priderėtų. Todėl, prisipažįstu, ne per daug sunku buvo „iššifruoti“ ir Broniaus Inkratos slapyvardį.

Ačiū – bičiuliškai, nuoširdžiai, nes švarų kritikos žodį aš tikrai branginu ir jo visomet laukiu.

[parašas] Birutė Pūkelevičiūtė

1995 03 20

Prie šio seno savo laiško po keturiasdešimties metų norėčiau prirašyti „Post Scriptum“:

Kazys Bradūnas (Bronius Inkrata) anais laikais mano knygoje pasigedo motiniškų jausmų (dargi gana specifinių): „Su žiburiu *Metūgėse* nerastume tos motinos, kuri Maironį raudomis užlingavo ir kuri Aisčiui šilainę škaplieriuosna siuvo“. Jam atrodė, kad aš savo eilėraščius užgožiu biologinio prado egzotika – „grubia, tropikiškai karšta, grėsmingai egzaltuota“. (*Literatūros lankai*, 1953, Nr. 3).

Tačiau Bradūno nuomonė buvo bent – išreikšta korektiškai ir rimtai (o juk būta apie *Metūges* ir kitokio „stiliaus“ išsitarimų!).

Aš tik dabar, paskaičiusi Tomo Sakalausko knygą apie Mačernį (*Regėjimų naktis*) ėmiau suvokti, kokia uždara bendrija tąsyk buvo jaunoji Lietuvos poetų karta. Drįsčiau teigti, kad jų skelbiama gelmė buvo truputį dirbtinai pakylėta; kartais pro ją pasigirdavo pranašuolių balsai. Iš čia kilo ir dr. Juozo Girniaus (būsimo jų ideologo) įžanga antologijai *Žemė*, kurioje esama daug (žvelgiant iš perspektyvos) persvarstytinų teigimų.

Tad aš jiems – buvau visiškai svetimas sutvėrimas – lyg marsietis...

Jie turėjo savo „kodus“ ir rašė tam tikra (jiems jau tapusia konvencionalia) dvasine „tonacija“, nors ir pasirinkdami skirtingas formas.

Iškarpa iš mano pašnekesio su dr. Ričardu Pakalniškiu
(*Literatūra ir menas*, 1993 08 07)

Mano keliai su žemininkais nesusibėgo. Kadangi laikai tolimi, reikia prisiminti metus. 1953 m. Henrikas Nagys, iš Montrealio vykdamas į žemininkų žurnalo *Literatūros lankai* posėdį Niujorke, draugiškai pasiūlė nuvežti du mano eilėraščius. Tačiau susirinkusiam redaktorių plenumui aš nebuvau priimtina. Įdomu, kad avangardinis žurnalas išreiškė priekaištus ne naujiems mano eilėraščiams, o *Metūgių* erotikai ir

moralei. Tad kai po dviejų metų Kazys Bradūnas mane laišku pakvietė į bendrą žygį, tąsyk jau žemininkai-lankininkai nebuvo patrauklūs man. Atsakaiu, kad neturiu noro nei reikalo nusiskaistinti *Literatūros lankų* skaistykloj, idant patekčiau *Literatūros lankų* dangun. (1955.IX.21).

Šio laiško kopiją drauge su kita ano meto (mane liečiančia medžiaga) esu susegusi į didoką „bylą“, kurią maloniai globoja Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas Vilniuje. Todėl plačiau apie tai nekalbėsiu, nes tik tiems, kurie domisi asmeninėmeninėm detalėm, tie archyviniai popieriai gali praversti.

Tačiau atsiliėpsiu į vieną Lietuvoj nugirstą pastabą: „Tad jūs, išeiviai, irgi neturėjot meninės laisvės!“ Pasiaiškinkim sąvokas: laisvės nereikia tapatinti su visuotiniu pripažinimu. Nebūtinai reikėjo gauti *Literatūros lankų* aprobatą, norint eiti rašto keliu; apščiau turėjom ir kitokios spaudos. Juk *Literatūros lankai* nebuvo Glavlitai! (Ne buvo jie nei Prancūzų akademija.)

Iš perspektyvos žvelgdama, džiaugiuos, kad su žemininkais ir nesusidėjau: buvom pernelyg skirtingi žmonės. Žinia, ne jie vieni savotiškai žvelgia į meilę, turbūt tai bendras tautos bruožas. Svetimtautis jį bene pavadintų veidmainiška dorove, bet gal tai savisaugos jausmas ir liguista meilės baimė, būdinga vargo žmonėms.

(Šiuo metu poezijoj jau pasigirsta drąsių, net bravūriškų balsų. Turbūt tai protestas prieš ilgą dirbtinę tylą, todėl jis kartais irgi būna pertemptas.)

Saulius Žukas antologijos *Lietuvių meilės lyrika* išangoj cituoja tautosakininko D. Saukos komentarus apie santūrumą lietuvių meilės dainose, kurio nuomone, – pasyvumo psichika „slopino karštesnius lietuvių jausmus, pažeisdama prigimties pilnatvę“. Tad ir lietuvių poezija „yra iš dalies nepilna, trūktina“. Sutikčiau. Aišku, nebūtinai kiekvienas poetas turi apie meilę kalbėti, bet kai tokia tematika tautoj išvis retenybė, tąsyk tenka susimąstyti. [...]

Analogijai dar sykį grįšiu prie žemininkų. Visada šypteliu ties viena *Žemės* įvado (p. 56) vieta. Dr. Girnius cituoja Alfonso Nykos-Niliūno „Pirmosios elegijos“ pradžią ir (net prarasdamas rimą trečiajai eilutei) nubraukia pirmąją eilutę, kuri skambėjo šitaip: „Aš neturiu nei motinos, nei tėvo, nei idėjos.“¹² Gal todėl, kad joje glūdi pavojus poetui: būti raidiškai suprastam. Ir kuo tada būtų pavirtę teigimai, kad *Žemės* antologija yra idėjų manifestas, jeigu patys dalyviai sakosi idėjų neturį? O tikriausiai poetas tik jaunatviškai pasmarkavo, nes niekas negalėtų įtarti Niliūną – idėjų neturint!

12 Eilėrašcio pirmosios eilutės tiksli citata: „Aš neturiu nei motinos, nei tėvo, nei tėvynės, nei idėjos.“ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 113.

Tad gal ir aš nebuva tu, kuo sakiausi esanti: „Aš esu vilkė, lūšis ir žalsvoji gyvatė.“ A, jaunystė! Ji mėgsta laidyti į orą margaspalvius aitvarus: plevenančius, trūkčiojančius, šokinėjančius vėjo bangomis.

Laiškas dr. Vincui Maciūnai (Filadelfijoje)

4.15.92

Pone Maciūnai,

Lietuvoje neseniai pasirodė antroji *Aštuonių lapų* laida. Nors išleidimo kokybė neteikia man pasitenkinimo, bet vis dėlto tūkstančiai knygų iškeliauja į žmones. Tad *Aštuoniems lapams* pradedant naują kelionę, esu priversta grįžti prie skriaudos, kurią patyriau iš Jūsų pusės.

Prieš vienuolika metų *Aštuonių lapų* ateičiai neturėjau jokios vilties. Todėl ir neparašiau Jums laiško tada, kai mane pasiekė žinia, kad žmonėse Jūs esate skelbęs giliai mane įžeidžiantį prasimanymą. Esą mano knyga *Aštuoni lapai* yra didžiausias išeivių literatūros plagiatas. Esą šią knygą parašiau ne aš, o Antanas Škėma. Esą jis atvyko pas Jus ir tą pareiškė raštu, kurį paliudijo Kostas Ostrauskas.

Visa tai pasakojote, nepridėdamas jokios abejonės iš savo pusės. Tad susidarė įspūdis, jog esate šiam melui patikėjęs. Savaimė kyla klausimas: ar Jūs panašiai būtumėt patikėjęs man, jeigu pas Jus būčiau atvažiavusi aš ir pareiškusi, kad knygą *Šventoji Inga* parašė ne Antanas Škėma, bet aš. O liudininku būčiau pasikvietusi praeivį iš gatvės, nes ir Kosto Ostrausko liudininkavimas neturėjo daugiau svorio. Ką Ostrauskas galėjo paliudyti? Nebent tik Škėmos parašą.

Atvirai sakant, mane daugiau nustebino Jūs, negu Antanas Škėma, kuris turėjo nemažai emocinių problemų. Bet Jūs esat mokslininkas – atseit, analitinio proto žmogus. Esat netgi apdovanotas moksliniu laipsniu; tad turit priedermių visuomenei. O pirmoji Jūsų priedermė buvo: apie šį šmeižtą nedelsiant mane informuoti ir leisti man padaryti savo pareiškimą.

Literatūrinė autorystė nesunkiai įrodoma. Tuoj pat galima atpažinti rašytojo braižą, potėpį, kūrybinį skrydį: sakinio plauktis, vartojamas žodynas, muzikinis ritmas, o šalia to – neapčiuopiamas, bet stipriai juntamas dvasinis autoriaus nusiteikimas.

Bet jeigu skirtybės tarp Antano Škėmos ir mano darbų Jums liko neaiškios, tąsyk Jūs turėjot paieškoti konkrečių įrodymų: Jums reikėjo susisiekti su žmonėmis Montrealy, kurių tarpe *Aštuonis lapus* rašiau, kurių patarimais ir kritika naudojausi. (Kai kurie dar ligi šiol gyvi: Birutė ir Henrikas Nagiai, Monika ir Vytautas Jonynai ir kt.)

LAIŠKAS DR. VINCUI MACIŪI
(FILADELFIJOJE)

BIRUTĖ PŪKELEVIČIŪTĖ

2901 HALIFAX AVE. N #216 DAYTONA BEACH, FL 32118, Tel. 904-677-5747

Pone Maciūnai,

4.15.92

Lietuvoje neseniai pasirodė antroji "Aštuonių lapų" laida. Nors išleidimo kokybė neteikia man pasitenkinimo, bet vis dėlto tūkstančiai knygų iškeliauja į žmones. Tad "Aštuoniems lapams" pradedant naują kelionę, esu priversta grįžti prie skriaudos, kurią patyriau iš Jūsų pusės.

Prieš vienuolika metų "Aštuonių lapų" ateičiai neturėjau jokios vilties. Todėl ir neparašiau Jums laiško tada, kai mane pasiekė žinia, kad žmonėse Jūs esate skelbęs giliai mane įžeidžiantį prasimanymą. Esą, mano knyga "Aštuoni lapai" yra didžiausias išeivių literatūros plagiatas. Esą, šią knygą parašiau ne aš, bet Antanas Škėma. Esą, jis atvyko pas Jus ir tą pareiškė raštu, kurį paliudijo Kostas Ostrauskas.

Visa tai pasakojote, nepridedamas jokios abejonės iš savo pusės. Tad susidarė įspūdis, jog esate šiam melui patikėjęs. Savaiame kyla klausimas: ar Jūs panašiai būtumėt patikėjęs man, jeigu pas Jus būčiau atvažiavusi aš ir pareiškusi, kad knygą "Šventoji Inga" parašė ne Antanas Škėma, bet aš. O liudininku būčiau pasikvietusi praeivių iš gatvės, nes ir Kosto Ostrausko liudininkavimas neturėjo daugiau svorio. Ką Ostrauskas galėjo paliudyti? Nebent tik Škėmos parašą.

Atvirai sakant, mane daugiau nustebino Jūs, negu Antanas Škėma, kuris turėjo nemažai emocinių problemų. Bet Jūs esat mokslininkas - atseit, analitinio proto žmogus. Esat netgi apdovanotas moksliniu laipsniu; tad turit priedermių visuomenei. O pirmoji Jūsų priedermė buvo: apie šį šmeižtą nedelsiant mane painformuoti ir leisti man padaryti savo pareiškimą.

Literatūrinė autorystė nesunkiai įrodoma. Tuoj pat galima atpažinti rašytojo braižą, potėpį, kūrybinį skrydį: sakinio plauktis, vartojamas žodynas, muzikinis ritmas, o šalia to - neapčiuopiamas, bet stipriai juntamas dvasinis autoriaus nusiteikimas.

Bet jeigu skirtybės tarp Antano Škėmos ir mano darbų Jums liko neaiškios, tąsyk Jūs turėjot paieškoti konkrečių įrodymų: Jums reikėjo susisiekti su žmonėmis Montrealy, kurių tarpe "Aštuonis lapus" rašiau, kurių patarimais ir kritika naudojausi. (Kai kurie dar ligšiol gyvi: Birutė ir Henrikas Nagiai, Monika ir Vytautas Jonynai ir kt.) Jums nederėjo pasikliauti vien kliedėjimais.

Tad kol dar aš esu gyva (ir kol dar gyvas esate Jūs), šiais žodžiais pareiškiu, kad "Aštuonis lapus" parašiau aš. Ir tik aš viena.

Tikiuosi, kad šį mano laišką prijungsit prie Antano Škėmos nesąmonių apie "Aštuonių lapų" autorystę. O nuoskauda, kurią man padarėt, lengvabūdiškai vadindamas "Aštuonis lapus" plagiatu, Jums teks pačiam sau - atleisti. Taipgi tikiuosi, kad ateity iš Jūsų pusės neatplauks jokia paskala.

Su giliu liūdesiu rašiau Jums šį laišką. Manding, literatūros istorikas yra žmogus, kuris rašytojui (ypač išeivijoje) turėjo būti atrama ir autoritetu. Deja, manęs Jūs neapdovanojot net savo objektyvumu.

Birutė Pūkelevičiūtė

Jums nederėjo pasikliauti vien kliedėjimais.

Tad kol aš esu gyva (ir kol gyvas esat Jūs), šiais žodžiais pareiškiu, kad *Aštuonis lapus* parašiau aš. Ir tik aš viena.

Tikiuosi, kad ši mano laišką prijungsit prie Antano Škėmos nesąmonių apie *Aštuonių lapų* autorystę. O nuoskauda, kurią man padarėt, lengvabūdiškai vadindamas *Aštuonis lapus* plagiatu, Jums teks pačiam sau – atleisti.

Taipgi tikiuosi, kad ateity iš Jūsų pusės neatplauks kokia paskala.

Su giliu liūdesiu rašau Jums ši laišką. Manding, literatūros istorikas yra žmogus, kuris rašytojui (ypač išėivijoj) turėjo būti atrama ir autoritetu. Deja, manęs Jūs neapdovanojot net savo objektyvumu.

[parašas] Birutė Pūkelevičiūtė¹³

Publikaciją parengė
VIRGINIJUS GASILIŪNAS,
GINTARĖ BERNOTIENĖ

13 Laiško faksimilė pateikiama Priede.